

מבחירות לבחירה: איראן בדרך לנשיא חדש

רז צימט

החלטת "מועצת שומרי החוקה" לפסול את רובם המכריע של המועמדים בבחירות לנשיאות איראן, ובראשם יו"ר המג'לס לשעבר, עלי לאריג'אני, ואסחאק ג'האנגירי, סגנו הראשון של הנשיא רוחאני, מותירה למעשה את איש הדת השמרני, אבראהים ראסי, כמועמד היחיד בעל הסיכויים לנצח בבחירות. החלטה זו מהווה ביטוי נוסף למאמצי המשטר לחזק את ההגמוניה השמרנית באליטה הפוליטית, במיוחד לקראת מאבק הירושה על הנהגת איראן. התערבותו הבוטת של המשטר בהליך הבחירות מעידה כי הוא נחוש לשמר את השליטה השמרנית במוקדי הכוח גם במחיר פגיעה נוספת באמון הציבור וכי הוא מעריך שיש בכוחו לדכא כל מחאה אפשרית.

בתום הליך סינון המועמדים בבחירות לנשיאות איראן, הודיעה "מועצת שומרי החוקה" ב-25 במאי, כי אישרה שבעה מועמדים סופיים מבין 592 מועמדים (בהם 40 נשים), שנרשמו לבחירות הצפויות להתקיים ב-18 ביוני. בפסילת רובם המכריע של המועמדים לא היה משום הפתעה. מאז ראשית שנות השמונים צלחו רק מועמדים בודדים את משוכת הסינון של המועצה בת שנים-עשר החברים, שמחציתם הם אנשי דת הממונים על ידי המנהיג העליון עלי ח'אמנהאי ומחציתם הם משפטנים הממונים על ידי ראש הרשות השופטת ומאושרים על-ידי המג'לס.

גם הפעם היה צפוי כי המועצה תפסול כל מועמד שנתפס בעיניה כמי שעלול לערער על ההגמוניה השמרנית בפוליטיקה האיראנית. ואכן, המועצה פסלה, בין היתר, את נשיא איראן לשעבר, מחמוד אחמדינז'אד, שהעז לקרוא תיגר על מנהיגותו של ח'אמנהאי וסיים את כהונתו כנשיא כשהוא מבודד וחבול פוליטית, ואת הפוליטיקאי הרפורמיסטי הבכיר, מוסטפא תאג'זאדה, שנכלא למשך שנים לאחר מהומות 2009 בעקבות תמיכתו בתנועת המחאה בהנהגת מיר-חוסייין מוסוי.

לעומת זאת, פסילתם של יו"ר המג'לס לשעבר, עלי לאריג'אני, ושל אסחאק ג'האנגירי, סגנו הראשון של הנשיא חסן רוחאני, הכתה בתדהמה את אזרחי איראן והפרשנים. לאריג'אני נחשב לאחד הפוליטיקאים הוותיקים באיראן. קודם לכהונתו כיו"ר המג'לס (2012-2020), הוא שימש כמזכיר "המועצה העליונה לביטחון לאומי", כראש רשות השידור הממלכתית וכשר ההכוונה האסלאמית. הוא נחשב שמרן, שבדומה לפוליטיקאים שמרנים אחרים, דוגמת הנשיא חסן רוחאני, הכיר בצורך להתאים את האידאולוגיה המהפכנית לתנאי הזמן ולמציאות העכשווית. במהלך כהונתו כיו"ר המג'לס העניק לאריג'אני גיבוי למדיניות הנשיא רוחאני והוא נחשב כמי שעשוי היה לזכות בתמיכת חלק מתומכי הנשיא ורפורמיסטים שראו בו הרע במיעוטו. ג'האנגירי, פוליטיקאי מהאגף המתון במחנה הרפורמיסטי, התמודד בבחירות לנשיאות בשנת 2017 ואף זכה לשבחים בעקבות הופעותיו בעימותי הבחירות הטלוויזיוניים, אך פרש לפני תום המרוץ כדי לתמוך בנשיא רוחאני. אף כי סיכוייו לזכות בבחירות נראו מלכתחילה קלושים, הוא נחשב

כמועמד המרכזי המזוהה עם המחנה הפרגרמיסטי/רפורמיסטי, לנוכח פסילתו הצפויה מראש של תאג'זאדה והחלטת שר החוץ, מוחמד ג'ואד זריף, שלא להתמודד בבחירות.

רשימת המועמדים הסופיים כוללת, בין היתר, את ראש הרשות השופטת, אברהם ראסי; מזכיר המועצה העליונה לביטחון לאומי לשעבר, סעיד ג'ילי; מפקד משמרות המהפכה לשעבר ומזכיר "המועצה לקביעת האינטרס של המשטר", מוחסן רזאאי; נגיד הבנק המרכזי האיראני, עבד אלנאצר המתי; ומוחסן מהר-עליזאדה, אחד מסגניו של הנשיא הרפורמיסטי לשעבר מוחמד ח'אתמי. למעט שני האחרונים, כל יתר המועמדים מזוהים עם המחנה השמרני. הרכב הרשימה מותיר למעשה את ראסי כמועמד היחיד בעל הסיכויים לנצח בבחירות. איש הדת השמרני, שנולד בדצמבר 1960 בעיר משהד, מילא מאז ראשית שנות השמונים שורת תפקידים ברשות השופטת, בהם תפקידו מעורר המחלוקת כסגן התובע הכללי של טהראן בזמן ההוצאות להורג ההמוניות של אסירים פוליטיים בשנת 1988. בבחירות לנשיאות איראן במאי 2017 התמודד ראסי מול הנשיא רוחאני, אך הובס לאחר שזכה ב-16 מיליון קולות לעומת למעלה מ-23 מיליון קולות שקיבל רוחאני. על רקע הדיווחים על מצבו הבריאותי המתערער של מנהיג איראן, עלה שמו של ראסי כאחד המועמדים הבולטים לרשת את ח'אמנהאי. מאז מונה על-ידי ח'אמנהאי כראש הרשות השופטת במארס 2019, ניכר מאמץ גובר מצד ראסי, ככל הנראה בגיבוי המנהיג העליון, לקדם שינויים במערכת המשפט, לחזק את קשריו עם האזרחים ולתקן את דימויו הציבורי כאיש דת רדיקלי.

החלטת "מועצת שומרי החוקה" עוררה, כצפוי, ביקורת חריפה במערכת הפוליטית ובקרב הציבור. הנשיא רוחאני פנה במכתב פומבי למנהיג איראן בבקשה שיוציא צו שיאפשר למועמדים נוספים להשתתף בבחירות. דוברת החזית הרפורמיסטית, אזאר מנסורי, הודיעה, כי החלטת המועצה שוללת כל אפשרות להשתתפות פעילה בבחירות וכי אין בכוונת הרפורמיסטים לתמוך במועמד כלשהו. הנשיא לשעבר אחמדינז'אד הודיע כי אין בכוונתו להצביע בבחירות. גם ברשתות החברתיות נשמעו תגובות ביקורת ולעג על החלטת המועצה. חרף ביקורת זו, הודיע מנהיג איראן ב-27 במאי כי הוא מעניק גיבוי להחלטת המועצה וקרא לאזרחים להשתתף בבחירות.

החלטת "מועצת שומרי החוקה" מהווה ביטוי נוסף למאמצי המשטר לחזק את ההגמוניה השמרנית באליטה הפוליטית השלטת באיראן ולהפיכתה לאקסקלוסיבית. הגם שלאריג'אני נחשב שמרן בעצמו, נראה שתמיכתו ברוחאני בשנים האחרונות והחשש כי בדומה לנשיא הקודם הוא עלול לנסות ולקדם תמורות אזרחיות וחברתיות, דוגמת הרחבת חירויות האזרח, שחרור אסירים פוליטיים והקלת אכיפתו של קוד הלבוש האסלאמי, עודדו את המשטר להימנע מכל סיכון מיותר. אף על פי שהבחירות ברפובליקה האסלאמית מעולם לא היו חופשיות ודמוקרטיות, שאף המשטר לאפשר מידה מסוימת של תחרות כדי לשמר ולו מראית עין של ייצוגיות העם. שורת הניצחונות, שבהם זכו הרפורמיסטים בבחירות לנשיאות (1997 ו-2001), למועצות המקומיות (1999) ולמג'לס (2000), נתפסה על ידי הממסד השמרני כאיום חמור על ערכי המהפכה ואף על עצם יציבות המשטר. השמרנים החלו לנטרל את כוחם של הרפורמיסטים הן באמצעים חוקיים, בעיקר באמצעות "מועצת שומרי החוקה", והן באמצעות דיכוי פוליטי ואזרחי.

לאחר שהושלם דיכויים של הרפורמיסטים ובעלי בריתם, בהם הנשיא לשעבר אכבר-האשמי רפסנג'אני, הפנה המשטר את מאמציו נגד יריביו בימין הפוליטי, תומכיו של הנשיא לשעבר, מחמוד אחמדינז'אד. המשטר דיכא כל מוקד כוח פוליטי חלופי והותיר למעשה את המערכת

הפוליטית בשליטתו המוחלטת של המחנה השמרני. במערכות הבחירות האחרונות לנשיאות ולמג'לס עיקר המאבק אינו מתנהל עוד בין שמאל אסלאמי וימין או בין רפורמיסטים לשמרנים כי אם בין זרמים שונים במחנה השמרני: רדיקלי יותר ופרגמטי יותר. בבחירות הפרלמנטריות ב-2020 פסלה "מועצת שומרי החוקה" לא רק מועמדים רפורמיסטים מובהקים אלא גם את רוב המועמדים המזוהים עם תומכי הנשיא רוחאני. דחיקתם של זרמים פוליטיים ורעיוניים חלופיים מהמערכת הפוליטית סייעה אומנם בטווח הקצר לממסד הדתי-שמרני לשמר את מעמדו בצמרת הפוליטית, אך במאמציו לדכא כל מוקד כוח אחר, הוא איבד במידה רבה את בסיס הלגיטימיות שלו, במיוחד על רקע כישלון המתמשך לספק מענה לדרישות הציבור ולמצוקותיו.

לנוכח התערבותו הבוטה של המשטר בבחירות, לא ניתן להוציא מכלל אפשרות את חידוש המחאה העממית. בקיץ 2009 הובילו טענות האופוזיציה הרפורמיסטית בדבר זיוף תוצאות הבחירות לגל המהומות החמור ביותר מאז המהפכה. עם זאת, התנאים כיום שונים מאוד מאלה שהתקיימו ב-2009. מערכת הבחירות ב-2009 עוררה תקווה אמיתית לשינוי, בעיקר מצד שוחרי חירויות האזרח בקרב צעירים בני המעמד הבינוני. אלא שהתקוות לשינוי התחלפו בשנים האחרונות בתחושת ייאוש, באדישות פוליטית גוברת ובאובדן אמון מצד הציבור כלפי מוסדות המדינה. הקריאות שנשמעו במהלך גלי המחאה העממית מסוף 2018 בנוסח "שמרנים, רפורמיסטים, הסיפור נגמר עבור כולכם!", מעידות היטב על אודות אובדן האמון כלפי שני המחנות הפוליטיים המרכזיים באיראן. במציאות זו, רבים מהאזרחים סבורים כי אין עוד טעם בהשתתפותם בבחירות, שכן השפעתן על חייהם ממילא מוגבלת מאוד. בבחירות הפרלמנטריות בפברואר 2020 נרשם שיעור הצבעה של כ-42 אחוזים בלבד - הנמוך ביותר מאז המהפכה האסלאמית. עוד בטרם התפרסמה רשימת המועמדים הסופיים בבחירות לנשיאות, הצביעו סקרי דעת קהל שנערכו בשבועות האחרונים באיראן על שיעור הצבעה נמוך הצפוי בבחירות. בסקר של רשות השידור האיראנית השיבו 51 אחוזים מהנשאלים כי אין בכוונתם להצביע. לשם השוואה, שיעור ההצבעה במערכות הבחירות האחרונות היה 73.3 אחוזים בשנת 2017, כ-73 אחוזים ב-2013 ו-85.2 אחוזים ב-2009.

יתר על כן, ניכר כי לפחות חלקים בציבור האיראני מוכנים להסתפק – לפחות בטווח הקצר – בשיפור המצב הכלכלי. ולראייה, גלי המחאה של השנים האחרונות נשאו אופי כלכלי בעיקרם ונראה כי הם כוונו להשגת יעדים כלכליים מוגבלים. דווקא החרפת המשבר הכלכלי מחייבת את האזרחים להתמקד במאבק הישרדותי יומיומי, מונעת מהם להתפנות למאבק לקידום חירויות פוליטיות ואזרחיות ומגבירה עוד יותר את תלותם של העובדים, שרבים מהם מועסקים במגזר הציבורי, בממשלה. גם מגפת הקורונה, שטרם דעכה, משמשת גורם מרסן לאור החשש בקרב האזרחים לצאת לרחובות. זאת ועוד, נראה כי חרף הקשיים ממשיך המשטר האיראני, שלמד היטב את לקחי מהומות 2009, לשמר בידיו את היכולת להשתמש באמצעי דיכוי משמעותיים ויעילים נגד הפגנות מחאה ונהנה מתמיכה משמעותית בקרב מנגנוני הביטחון ואכיפת החוק, ובראשם משמרות המהפכה.

בסיכומי של דבר, התערבות המשטר בהליך הבחירות מעידה כי להערכתו הסיכון הכרוך בכך נמוך, בעיקר ביחס לרצון לשמר את הדומיננטיות השמרנית במוסדות השלטון. הגם שראיסי, שאם ייבחר ייכנס לתפקידו כנשיא באוגוסט 2021, נחשב ממילא כמועמד מוביל, נראה שהמשטר לא היה מוכן להסתכן ולו באפשרות הקלושה שיובס בבחירות. ההערכה כי עידן המנהיג הנוכחי

מתקרב לסופו מחזקת את המאמצים להכשיר את הקרקע לירושת ח'אמנהאי ולוודא כי השליטה במוקדי הכוח השונים, בהם גם אלה הנבחרים על ידי הציבור, נשמרת בידי נאמניו. זאת, גם במחיר פגיעה נוספת באמון הציבור ובעקרון ייצוגיות העם.